

Dědictví uranové těžby na Jáchymovsku se opět připomíná

*Jakub Jelen, **Zdeněk Kučera, *** Silvie R. Kučerová

* jakub.jelen@natur.cuni.cz, ** zdenek.kucera@natur.cuni.cz, *** silvie.kucerova@ujep.cz

*, **, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje,
KUHIG – Centrum pro výzkum v kulturní a historické geografii, Albertov 6, 128 43, Praha 2

*** Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Přírodovědecká fakulta,
katedra geografie, České mládeže 8, 400 96, Ústí nad Labem

Jáchymovské peklo znovu ožívá. Pojem, který je v posledních letech známý stále většímu počtu lidí a skrývá v sobě mnoho významů, odkazuje na nepříliš vzdálenou historii těžby uranových rud a připomíná osudy zdejších vězňů, jež by neměly být zapomenuty.

Tradiční vzpomínková akce Jáchymovské peklo se v letošním roce konala ve dnech 20. – 21. května 2016, během nichž se uskutečnilo několik pietních akcí, které připomněly utrpení tisíců vězňů zařazených v 50. a 60. letech 20. století do pracovních táborů nejen v okolí Jáchymova. V pátek 20. května proběhl pietní obřad ve Vykmánově u Věže smrti. V sobotu 21. května pokračoval program v Jáchymově, kde nejprve zazněla v kostele sv. Jáchyma a sv. Anny mše, po které následovalo položení květin k památníku Brána svobody. Tento památník připomíná spolu s pomníky k jednotlivým pracovním táborům osudy vězňů, kteří pracovali ve zdejších uranových dolech.

Tzv. uranová horečka započala téměř ihned po ukončení 2. světové války. Tehdejší Sovětský svaz potřeboval suroviny pro výrobu vlastních jaderných zbraní. Jáchymovské uranové ložisko bylo v roce 1945 jediné otevřené na území kontrolovaném SSSR, a tak došlo v září téhož roku k obsazení tří zdejších dolů (Svornost, Rovnost, Bratrství) sovětskou posádkou a v listopadu roku 1945 byla uzavřena „Dohoda mezi vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik a vládou Československé republiky o rozšíření těžby rud a koncentrátů v Československu, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách Svazu Sovětských Socialistických Republik“ a doplňující „Protokol“. Zmiňovaná dohoda přislíbila Sovětskému svazu veškeré dodávky radioaktivních surovin z Československa. Byla sice určena výkupní cena za vytěžené suroviny, ta však neodpovídala jejich skutečné tržní hodnotě.

Intenzivní těžba uranových rud pro potřeby Sovětského svazu probíhala na Jáchymovsku v letech 1945–1963. V tomto období se vyhloubilo velké množství důlních děl, vyrazilo přes 1 000 km podzemních chodeb a vytěžilo přes 7 000 tun uranové rudy. Jelikož je těžba velmi náročná a v jejích počátcích nebyla v dolech téměř žádná mechanizace, nasazovalo se velké množství pracovní síly, především vězňů. Ti bydleli v táborech (tzv. lágrech), které se nacházely u každého dolu. Nejprve v dolech pracovali němečtí váleční zajatci, kteří sem byli přemístováni z východní fronty a po jejich propuštění je nahrazovali vězni z Československa. Ti mohli být trojího typu: retribuční (odsouzení za spolupráci s nacismem), kriminální nebo političtí. Smutnou skutečností zůstává, že právě političtí vězni, kteří byli odsouzeni v rámci často zinscenovaných procesů k mnohaletým trestům, měli v lágrech horší podmínky než odsouzení vrazi a zloději, jelikož byli považováni za „nepřátele státu“.

Právě památce politických vězňů je každoročně věnována akce s názvem Jáchymovské peklo a jak je již zvykem, v rámci pietních akcí se sjíždějí i pamětníci, přeživší z lágrů, aby vyprávěli o svých zážitcích.

Letošní akce byla doprovázena ještě jednou významnou událostí, a to slavnostním otevřením obnoveného areálu expozice Štoly č. 1 (<http://www.omks.cz/cz/vypis.php?typ=sekce&id=28>) a přilehlého prostoru lágru Svornost. Štola č. 1 je průzkumným dílem z let 1952–1953, ražena byla kvůli ověření uranového zrudnění, které se však nepotvrdilo. Proto byla štola záhy po svém otevření opět uzavřena a opuštěna. V roce 2005 ji do správy přijalo Krajské muzeum Sokolov a od roku 2008 je štola přístupná veřejnosti. Návštěvníci mají možnost projít 300 metrů dlouhou chodbou, kde jsou umístěny ukázky vrtací nebo dopravní techniky, výztuží apod. Ve Štole č. 1 a v přilehlém dole Svornost pracovali vězni, kteří obývali nedaleký stejnojmenný lágr. Ten fungoval v letech 1949–1954 jako nápravně-pracovní tábor (NPT) pro československé vězně, krycí název K. Ještě před tím zde byli mezi lety 1945–1949 umístěni němečtí váleční zajatci. NPT Svornost se nacházel v těsné blízkosti města Jáchymov. Jednalo se o jeden z menších táborů. Kapacita 600 vězňů však byla často překračována. Tábor vyniká svou specifickou polohou v prudkém kopci nad dolem. Pro přímý přístup k dolu Svornost, proto bylo vybudováno schodiště o cca 260 stupních, které vězni překřtili na tzv. Mauthausenské schody. Název odkazoval na příkrost schodů a náročnost výstupu po nich, zvláště v zimních měsících. Na podzim roku 2015 bylo schodiště rekonstruováno a dále byly vybudovány fragmenty připomínající původní lágr Svornost (vstupní brána, strážní věže, oplocení atd.). Odkryta a zastřešena byla také původní korekce (táborové vězení). Při slavnostním otevření celého areálu expozice Štoly č. 1 byly poprvé veřejnosti představeny 3D modely zaniklých lágrů Svornost a Rovnost, které vytvořily kolektivy studentů a jejich lektorů z Katedry geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a z Centra pro výzkum v kulturní a historické geografii (KUHIG) při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy ve spolupráci s Muzeem Sokolov, spolkem Političtí vězni.cz a pracovníky katedry geografie na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Díky těmto vizualizacím, které je možné shlédnout v expozici Štoly č. 1, si návštěvníci mohou představit, jak tábory dříve vypadaly. Vzhledem k náročnosti tvorby i omezené vypovídací schopnosti dostupných dat se nejedná o zcela přesné modely, avšak pro názornost jsou více než dostačující.

Jiný, avšak neméně podstatný, význam má pojem Jáchymovské peklo i pro každodenního návštěvníka samotného Jáchymova. Označuje totiž také 8,5 km dlouhou naučnou stezku vedoucí okolím města po místech, kde se v 50. a 60. letech 20. století nacházely další pracovní tábory. Výchozím místem je zmiňovaný areál Štoly č. 1 a důl Svornost. Poté cesta pokračuje stoupáním k místům bývalých lágrů Nikolaj, Eduard, Eliáš a Rovnost. Poslední zmiňovaný je zajímavý tím, že se zde dochovalo několik objektů z původního areálu dolu. Jedním je tzv. řetízkárna, budova, kde se horníci převlékali, než šli fírat. Dalším velmi zajímavým pozůstatkem je tzv. Palečkův hrádek. Drobná stavba, připomínající malý hrad, je pozůstatkem činnosti vězňů, kteří zde z rozmaru velitele tábora byli nuceni budovat podobné objekty. Z areálu lágru Rovnost se návštěvník stezky opět dostane do Jáchymova, přičemž prochází prostorem, kde stával lágr Svornost, nyní s obnovenými fragmenty.

Tuto naučnou stezku absolvují ročně tisíce návštěvníků, kteří si chtějí připomenout památku bývalých vězňů. O víkendu 28. – 29. května ji prošlo také přes 50 členů Klubu přátel Paměti národa (<http://www.pametnaroda.cz/>), kteří byli po celou dobu doprovázeni Jakubem Jelenem a Zdeňkem Kučerou (PřF UK) a Silvií R. Kučerovou (PřF UJEP). Ti pro potřeby exkurze mimo jiné vytvořili pracovní texty shrnující problematiku poválečné těžby uranu na Jáchymovsku a podali účastníkům výklad o tvorbě 3D modelů táborů Svornost a Rovnost umístěných ve Štole č. 1. Účastníkům setkání o svých osudech také vyprávěl pamětník Zdeněk Mandrholec, který v jáchymovských lágrech strávil přes šest a půl roku. Setkávání s pamětníky je velice důležité, jelikož nabízí jedinečné vyprávění osobních zážitků a umožňuje přímé předávání zkušeností konkrétních lidí, které by neměly být zapomenuty. Členové exkurze měli možnost panu Mandrholcovi naslouchat nejprve v muzeu Královská mincovna, kde se nachází několik místností věnovaných právě tématu politických vězňů, dále pak přímo v areálu lágru Rovnost. Účastníci se také vydali se také na prohlídku Štoly č. 1 a naučnou stezku. Celá akce pokračovala nedělní návštěvou národní kulturní památky Rudá věž smrti ve Vykmanově u Ostrova. Zde se v 50. a 60. letech 20. století drtila veškerá uranová ruda vytěžená

na území Československa, překládala se na vagóny a odesílala se do Sovětského svazu. Dnes je objekt využíván jen sporadicky Konfederací politických vězňů k různým pietním akcím. Dlouhodobým záměrem je rekonstrukce památky a vytvoření památníku nucených prací, který by byl přístupný široké veřejnosti. K tématu patřilo i poslední zastavení v areálu ostrovského Posvátného okrsku, kde v kapli sv. Floriana mohli návštěvníci shlédnout díla akademického sochaře Jaroslava Šlezingera, který během svého věznění v lágru a práce v Rudé věži smrti tajně vytvořil reliéfy Křížové cesty. Také se stal autorem sousoší na budově kulturního domu v Ostrově, za což mu bylo slíbeno propuštění z lágru. Po dokončení jeho práce však slib nebyl dodržen a Jaroslav Šlezinger zemřel v roce 1955 na následky práce v Rudé věži smrti.

Dědictví uranové těžby v okolí Jáchymova je i díky dochovaným a obnoveným stavbám, naučným stezkám, pietním akcím a vyprávěním pamětníků i po téměř padesáti letech stále živé. Tato doba by neměla být nikdy zapomenuta a díky aktivitám muzeí, mnoha zájmových spolků a výzkumných institucí v posledních několika letech se zdá, že dědictví Jáchymovska začíná zajímat stále větší množství laické i odborné veřejnosti.

Obr. 1: Instalace projekce 3D modelů pracovních táborů Svornost a Rovnost v prostoru expozice Štoly č. 1.

Foto: Z. Kučera.